

اصول اخلاق پژوهش

مینو میری عضو هیئت علمی
دانشگاه فرهنگیان خراسان جنوبی
تیر۱۴۰۵

01 اصول اخلاق پژوهش

02 سرقت ادبی

03 رضایت آگاهانه

04 حریم خصوصی و محرمانگی

05 احتیاط و جلوگیری از آسیب

06 داده سازی و دستکاری داده

07 بازی با استنادها

08 انتشار تکراری

09 انتشار تقطیع‌شده

10 ارسال چندگانه

11 سایه‌نویسی و مسائل مربوط به مؤلف‌بودن

12 تعارض منافع

01

اصول اخلاق پژوهش

الزام رعایت اصول اخلاق در تمامی مراحل پژوهش ازجمله :

- طراحی پژوهش،
- گردآوری و تحلیل داده‌ها،
- نگارش و انتشار پژوهش

چهارچوب اخلاقی

- ✓ آشنایی پژوهشگران با این اصول
- ✓ پرهیز از رفتارهای نقض‌کننده این اصول

- صداقت
- استقلال علمی
- ارزش اجتماعی و سودرسانی
- احترام
- جلوگیری از آسیب
- مالکیت فکری
- انصاف
- شفافیت
- مسئولیت‌پذیری

02

سرقت ادبی

plagiarism

سرقت ادبی چیست؟
(plagiarism)

استفاده از:

جملات،

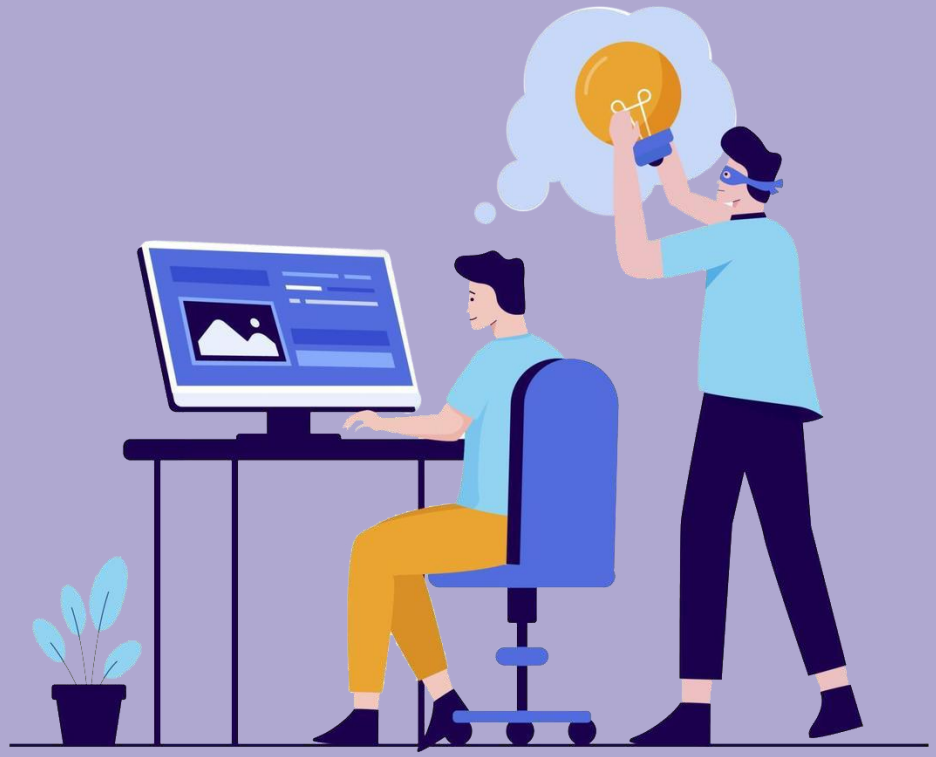
اصطلاحات،

عبارات،

تصاویر(نمودارها،عکس‌ها،شکل‌ها،

جداول) دیگران، بدون استناد دادن

مقتضی به مؤلف/طراح آن‌ها

استفاده از متون

نقل‌قول مستقیم

استفاده مستقیم جملات و عبارات دیگران
در متن خود

نقل‌قول غیر مستقیم:

آوردن ایده، دیدگاه، منظور و معنای مؤلفی
دیگر با واژگان و جملات خود در متن

استفاده از تصاویر

- (عکس‌ها، نمودارها، شکل‌ها و جداول) دیگران که در کتاب‌ها، مقالات، مجلات، وب‌سایت‌ها و غیره منتشر شده :
- نیازمند استناددهی
- و نیازمند اجـازه از ناشـر اسـت (مگـر این‌که استفاده از آن تصاویر آزاد باشد).

03

رضایت آگاهانه

(informed consent)

یعنی این‌که آگاهی مشارکت‌کنندگان در طول فرآیند پژوهش

، مثلاً برای مصاحبه، تکمیل پرسش‌نامه، شرکت در گروه کانونی، انجام آزمایش‌های بالینی و غیره با رضایت خود و آگاهانه وارد پژوهش شوند.

یعنی : پیش از شروع پژوهش از برخی از ابعاد آن، ازجمله چیستی پژوهش، نقش آن‌ها و نتایج این پژوهش، آگاه شوند.

انواع رضایت آگاهانه

رضایت آگاهانه حضوری

رضایت آگاهانه آنلاین

رضایت آگاهانه شفاهی

رضایت آگاهانه ضمنی

اطلاعاتی که در اختیار مشارکت‌کننده قرارمی گیرند و مشارکت‌کننده، بر اساس آن‌ها تصمیم می‌گیرد که در پژوهش مشارکت کند یا خیر.

- **اطلاعات مربوط ماهیت، اهداف و فرایند ازجمله مدت‌زمان پژوهش**
- **مزایا و خطرهای مشارکت**
- **ملاحظات مربوط به داده‌ها**
- **ملاحظات مربوط به جبران خسارت**
- **ملاحظات مربوط به افراد آسیب‌پذیر**
- **ملاحظات مربوط به خروج از پژوهش**

04

حریم خصوصی و محرمانگی

افراد حق دارند دیگران را از دسترسی به داده‌های حساس خود (ازجمله داده‌های مربوط به بدن، بافت‌ها و نمونه‌های زیستی آن‌ها)، افکار و اعتقادات، اندام، و فضاهای خاص محدود کنند.

❖ حریم خصوصی و گفتگو با مشارکت‌کنندگان

❖ حریم خصوصی و تصویربرداری

❖ حریم خصوصی و داده‌های آنلاین

❖ حریم خصوصی و فضاهای عمومی

05 احتیاط و جلوگیری از آسیب

ارزیابی خطر در پژوهش

- ملاحظات برخی گروه ها :
- از جمله:
- کودکان
- سالمندان
- افراد کم توان
- زندانیان
- اقلیت ها و...

06

داده سازی و دستکاری داده (data fabrication)

جعل داده ها توسط پژوهشگر

- تکمیل پرسش‌نامه‌ها توسط خود پژوهشگر،
- ارائه گزارش از مصاحبه‌های انجام‌نشده،
- گروه‌های کانونی تشکیل‌نشده،
- و مشاهدات میدانی انجام‌نشده، از مصادیق بارز داده‌سازی در علوم اجتماعی/ انسانی
- و گزارش و انتشار نتایج آزمایش‌ها و مشاهده‌های انجام‌نشده از مصادیق بارز داده‌سازی در علوم طبیعی

چرا داده‌سازی و دستکاری داده غیراخلاقی است؟

داده‌سازی و دستکاری داده چنان مهم هستند که در ادبیات علم برای اشاره به آن از لفظ کلاه‌برداری(fraud) ، که بار اخلاقی قوی‌تری از بدرفتاری (misconduct)دارد .

داده‌سازی و دستکاری داده نقض:

اصول اخلاقی مهمی ازجمله:

- اصل استقلال علمی،
- اصل صداقت، اصل انصاف،
- و اصل جلوگیری از آسیب است و
- کسب امتیاز و موقعیت غیرمنصفانه

07

بازی با استنادها

(citation manipulation)

یکی از بد رفتارهای پژوهشی مهم است.

. بازی با استناد ها

پژوهشگری از اثر پژوهشگر دیگری در مقاله، کتاب، یا نوشته خود استفاده کند ، اما نام و اثر آن پژوهشگر را در مقاله، کتاب، یا نوشته خود نیاورد.

08

انتشار تکراری

(duplicate publication)

انتشار تکراری به این معناست که فردی کل یا بخش عمده‌ای از اثر منتشرشده پیشین خود را دوباره در جایی دیگر منتشر کند بدون اینکه به انتشار پیشین آن اشاره کرده باشد.

چرا انتشار تکراری غیراخلاقی است؟

دروهله نخست انتشار تکراری به معنای عدم صداقت است؛

چراکه افراد معمولاً **هنگام ارسال مقالات تائید می‌کنند که محتوای مقاله در جایی دیگر منتشر نشده** است

. دوم، انتشار تکراری به جامعه علمی و خوانندگان آسیب می‌زند؛ چون باعث **هدررفتن منابع داوری و انتشار می‌شود.**

ازاین گذشته، این بدرفتاری **باعث تعلق غیرمنصفانه امتیاز و موقعیت به فرد خاطی** می‌شوند چراکه افراد برای محتوای کم‌وبیش یکسانی چندین بار امتیاز می‌گیرند، بنابراین اصل **اخلاقی انصاف نیز نقض می‌شود.**

09

انتشار تقطیع شده
(salami slicing publication)

انتشار تقطیع‌شده یعنی این‌که:

داده‌ها و نتایج یک پژوهش واحد را که می‌توان مثلاً در قالب یک مقاله منتشر کرد

به دو یا چند بخش تقسیم و هرکدام جداگانه در مقالات مجزایی منتشر شود.

10

ارسال چندگانه

(multiple/dual submission)

یک مؤلف مقاله‌اش را، **درحالی‌که در یک مجله در دست بررسی است**، به یک یا چند مجله دیگر نیز ارسال کند.

بنابراین مؤلفی که هم‌زمان یک مقاله را در دست‌کم دو مجله در دست بررسی داشته باشد مرتکب ارسال چندگانه شده است.

سایه نویسی
(ghostwriting)

سایه‌نویسی و مسئله مؤلف‌بودن چیست؟

نداشتن تصور روشنی از معیارهای مؤلف‌بودن، می‌تواند به بدرفتارهای‌های مهمی ازجمله:

- سایه‌نویسی،
- مهمان‌شدن در فهرست مؤلفان،
- تنظیم غیرمنصفانه ترتیب مؤلفان، و ... بینجامد.

سایه‌نویسی

یعنی:

فردی به‌جای دیگران تولید محتوا کند بدون اینکه نامش به‌عنوان مؤلف آن محتوا ذکر شود. در سایه‌نویسی علمی، محتوای یک مقاله/کتاب یا سخنرانی را افرادی آماده می‌کنند ولی افراد دیگری آن را به نام خود منتشر می‌کنند. بر این اساس، در سایه‌نویسی، فردی /افرادی (خریداران/دریافت‌کنندگان) بدون این‌که معیارهای مؤلف را داشته باشند مؤلف یک اثر می‌شوند. خریدوفروش مقاله/کتاب و انتشار آن به نام کسانی غیر از مؤلفان اصلی آن مقاله/کتاب، از مصادیق بارز سایه‌نویسی به‌حساب می‌آید.

مؤلف مهمان

بدرفتاری دیگری هست که معمولاً با سایه‌نویسی رخ می‌دهد.

مؤلف مهمان، در مقابل سایه‌نویس، به کسی گفته می‌شود:

که مشارکتی در مقاله نداشته است یا مشارکت وی برای مؤلف دانستن وی کافی نبوده است (معیارهای مؤلف‌بودن را نداشته است)، اما نامش به‌عنوان مؤلف یک مقاله ذکر می‌شود.

مؤلف مهمان

گاهی مؤلفان، برای بالابردن احتمال پذیرش یک مقاله نام یک نویسنده شناخته‌شده را بدون اینکه مشارکت یا مشارکت قابل توجهی در مقاله داشته باشد به فهرست مؤلفان اضافه می‌کنند (به این نوع مؤلف، مؤلف افتخاری نیز می‌گویند).

مؤلف و سامانه‌های هوش مصنوعی

امروزه استفاده از سامانه‌های هوش مصنوعی (مانند چت‌جی‌پی‌تی) فراگیر شده است؛ مؤلفان باید در استفاده از این سامانه‌ها به ملاحظات مهمی توجه داشته باشند:

- نخست، چنانچه در نگارش مقاله از این سامانه‌ها کمک می‌گیرید آن را در مقاله، در **قسمت سپاس‌گزاری یا در یک پانوشت مجزا**، ذکر کنید.
- دوم، مؤلف‌های انسانی مسئولیت درستی و دقت محتوای تولیدشده توسط این سامانه‌ها را برعهده دارند.

مؤلف و سامانه‌های هوش مصنوعی

این سامانه‌ها ممکن است

۱. دست به داده‌سازی و دستکاری داده بزنند؛

۲. فهم نادرستی از متون آنلاین داشته باشند؛ و

۳. قواعد مربوط به استناددهی را رعایت نکنند،

مؤلف و سامانه‌های هوش مصنوعی

- سوم، توجه داشته باشید که اخیراً برخی ناشرها قواعدی برای استفاده از این نوع سامانه‌ها وضع کرده‌اند که قبل از ارسال مقاله لازم است مطالعه شوند.

- چهارم، درکل توصیه می‌شود از این سامانه‌ها **فقط برای ترجمه، ویرایش و بهبود نگارش کمک گرفته شود.**

- درواقع این مسئله پیش می‌آید که آیا مؤلف می‌تواند مالک فکری متنی باشد که این سامانه‌ها تولید کرده‌اند.

- **توجه :**
- خریدوفروش مقالات/کتاب‌ها به قصد انتشار در هر حالتی غیراخلاقی است چراکه مالکیت فکری قابل واگذاری و انتقال از طریق خریدوفروش نیست.

- افزودن نام افراد شناخته‌شده در فهرست مؤلف‌های یک اثر برای بالابردن احتمال پذیرش مقاله غیراخلاقی است مگر اینکه این افراد مشارکتی قابل توجه (بر اساس معیارهای مؤلف‌بودن) در آن اثر داشته باشند.

- افزودن نام افراد در فهرست مؤلفان یک اثر (به‌عنوان هدیه، لطف، جبران، کمک یا هر چیز دیگری) غیراخلاقی است مگر اینکه این افراد مشارکت قابل‌توجهی در آن اثر داشته باشند.

توجه :

- هیچ فردی نباید به‌صرف داشتن یک موقعیت یا سمت به‌عنوان مؤلف یک مقاله/کتاب درنظر گرفته شود.
- ترتیب نویسندگان باید بر اساس میزان مشارکت آن‌ها تعیین شود. در مقالات برگرفته از رساله‌ها و پایان‌نامه، نویسنده نخست همیشه دانشجو است وضعیت بقیه مؤلفان (استادان راهنما و مشاور یا افرادی دیگر) بر اساس میزان مشارکت آن‌ها است.

توجه:

همه مؤلفان باید نسبت به انتشار مقاله رضایت داشته باشند. بنابراین نویسنده مسئول (corresponding author)باید قبل از ارسال مقاله به مجله همه نویسندگان را از این اقدام آگاه کند.

نویسنده مسئول صرفاً مسئول مکاتبات و انجام برخی هماهنگی‌ها و توافق‌ها میان مؤلفان است؛ وی به‌تنهایی مسئول درستی و دقت محتوای مقاله نیست.

توجه:

در مقالات/کتاب‌های مشارکتی که تخصص‌ها یا حوزه‌های پژوهشی متنوعی با هم همکاری می‌کنند هر فرد افزون‌بر مسئولیت اخلاقی و حقوقی نسبت به کل اثر، پاسخ‌گوی دقت و درستی مشارکت تخصصی خودش است.

پیش از شروع نگارش یک اثر مشترک یا حین آن، در مورد معیارهای مؤلف‌بودن و ترتیب نویسندگان به توافق برسید.
نویسنده مسئول، مسئول انجام این توافقات و نگه‌داشتن سوابق آن، که معمولاً از طریق مکاتبات اینترنتی (ایمیل)، صورت می‌گیرد است.

تعارض منافع

(conflict of interest)

موقعیتی که در آن منافع و علایـق شخصـیِ (مـالی، کـاری، سیاسـی، نژادی و غیره) پژوهشگر ممکـن اسـت داوری و وظـایف علمـی وی را تحت تأثیر قرار دهد.

نکته :

تعارض منافع **به‌خودی‌خود یک بدرفتاری نیست بلکه مـوقعیتی است که احتمال بدرفتاری در آن افزایش می‌یابد.**

ارتباط از طریق ایمیل
m.miri@cfu.ac.ir

لینک رزومه
https://civilica.com/p/417412/

خدا قوت و سپاس